

AUTEURS
ELIANE SMITS VAN WAESBERGHE
SUZAN DE WINTER-KOÇAK

Kennisplatform
Integratie &
Samenleving

April 2018

GEFUNDEERDE WERKWIJZEN EN METHODEN VOOR LOKALE ORGANISATIES OM ZELFBESCHIKKING
BESPREEKBAAR TE MAKEN

LET'S TALK ABOUT IT

Inleiding

In Nederland heb je als individu het recht om keuzes te maken over je eigen leven. Zelfbeschikking gaat over het kunnen en mogen maken van die eigen keuzes, over bijvoorbeeld je opleiding, werk, vrije tijd, partnerkeuze, op jezelf wonen, scheiding of religie, zonder enige druk of dwang. In de Nederlandse democratische rechtsstaat hebben mensen gelijke rechten en plichten. Maar zelfbeschikking is nog geen vanzelfsprekendheid. In sommige gemeenschappen wegen collectieve normen en waarden zwaarder dan die van het individu. Dit kan enerzijds zeer positief werken omdat zo'n gemeenschap een stevig sociaal netwerk is, dat bescherming en veiligheid biedt en waarin mensen elkaar steunen. Anderzijds kan deze bescherming in overmatige sociale controle omslaan. In zo'n geval komt het zelfbeschikkingsrecht van het individu te veel onder druk te staan.

In het kader van het "Actieplan Zelfbeschikking 2015-2017" van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, zijn uiteenlopende activiteiten georganiseerd rondom de voorlichting over zelfbeschikking. Deze activiteiten richten zich vooral op het bespreekbaar maken van taboeonderwerpen zoals kindhuwelijken, huwelijksdwang, achterlating en eergerelateerd geweld. Daartoe zijn 160 voorlichters/ambassadeurs verder geprofessionaliseerd/ getraind zodat zij door gemeenten, organisaties en instellingen kunnen worden ingezet rondom het brede thema zelfbeschikking en mensenrechten. Begin 2017 is het Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS) gevraagd om te kijken of dergelijke vormen van voorlichting onderbouwd kunnen worden door empirische kennis, verkregen uit onderzoek. Lokale (zelf) organisaties, die voorlichtende activiteiten organiseren op het thema van zelfbeschikking, zetten al veel (zelf)-ontwikkelde kennis en kunde in. Maar het is nodig om deze kennis en kunde empirisch te kunnen onderbouwen.

In deze brochure beschrijven de onderzoekers werkzame elementen van voorlichting op basis van internationaal en nationaal literatuuronderzoek. Van deze elementen is door middel van onderzoek (ook onder migranten) aangetoond of aannemelijk gemaakt dat ze werken. Ook voor eventueel toekomstig onderzoek naar effectiviteit van voorlichting rondom zelfbeschikking is het empirisch onderbouwen van werkzame elementen een belangrijke eerste stap.

Vraagstelling en aanpak

Voorafgaand aan de ontwikkeling van deze brochure hebben we de volgende onderzoeksvraag geformuleerd.

Kunnen we de werkwijzen, werkvormen en de rol die voorlichters hebben, bij de voorlichting rondom zelfbeschikking onderbouwen met nationale en internationale literatuur?

De onderzoekers realiseren zich dat voorlichting (over taboeonderwerpen) een problematische term is, omdat juist de dialoog, 'tweerichtingsverkeer' en vertrouwen voorop staan in dit proces. Toch kiezen we voor deze term, omdat deze vaak in de praktijk voor duiding is gebruikt. Om deze reden handhaven we wel de term voorlichting en voorlichter, maar vragen we de lezer deze te relativiseren en bijgaand proces in gedachte te houden. Om de onderzoeksvraag te beantwoorden hebben we werkzame elementen rondom voorlichting vastgesteld. De onderbouwing hiervoor is afkomstig uit nationale, maar vooral ook uit internationale literatuur. Deze empirische onderbouwing is een eerste stap in het duiden van werkzame elementen op het gebied van voorlichting over thema's van zelfbeschikking.

Voorlichting over zelfbeschikking willen we definiëren als voorlichting in de naar culturele en religieuze achtergrond pluriforme samenleving. Shadid (2000) beschrijft dit als volgt: 'Voorlichting in een multiculturele samenleving of interculturele voorlichting kan globaal worden omschreven als de systematische overdracht van informatie aan, of communicatie met, mensen uit verschillende groepen, waarbij rekening wordt gehouden met hun culturele eigenheden. Als gevolg van de complexiteit van de begrippen cultuur en communicatie is het echter allerm minst eenvoudig om precies aan te geven wanneer van zulke voorlichting sprake is'. Shadid relateert terecht dat voorlichting in een pluriforme samenleving niet eenduidig te definiëren en omlijnen valt, maar we hebben zijn definitie als vertrekpunt gebruikt.

AANPAK

De werkwijze van KIS om te komen tot de onderbouwing is als volgt geweest. Allereerst hebben we bij lokale (zelf)organisaties in Nederland geïnventariseerd welke kennis en instrumenten zij gebruiken voor hun voorlichtingen. De onderzoekers zijn

op zoek gegaan naar projecten, voorlichtingsbijeenkomsten en trainingen die (zelf)organisaties houden/organiseren omtrent taboeonderwerpen. Hierbij ging het om een breed spectrum van onderwerpen (kindhuwelijken, huwelijksdwang, achterlating en eergegrelateerd geweld). Op basis van de beschikbare beschrijvingen van de activiteiten stelden we (potentieel) werkzame elementen vast. We zeggen potentieel, aangezien de activiteiten maar in zeer beperkte mate zijn geëvalueerd of wetenschappelijk onderzocht. Daar waar mogelijk hebben wij gebruik gemaakt van bestaande evaluaties. Vervolgens is op dezelfde wijze onderzoek gedaan naar internationale kennis en interventies.

Vervolgens hebben we een klankbordgroep met vertegenwoordigers van lokale (zelf) organisaties geraadpleegd. Deze vertegenwoordigers bespreken vaak taboeonderwerpen met migrantengemeenschappen (zie bijlage). In een bijeenkomst met de klankbordgroep zijn vier kernvragen besproken:

- Welke werkvormen, materialen en instrumenten worden ingezet door de betrokkenen? En waarom juist deze?
- Welke werkvormen, materialen en instrumenten werken vanuit de praktijkervaring goed? En waarom?
- Welke werkvormen, materialen en instrumenten werken juist niet goed? En waarom?
- Kunnen de deelnemers zich vinden in de (potentieel) werkzame elementen uit een eerste verkenning van nationale en internationale literatuur?

We legden de eerste bevindingen uit de literatuur voor aan de deelnemers, met het doel hen te laten reflecteren op dat wat zij al gebruiken en op wat zij nog missen aan bruikbare kennis en instrumenten om hun eigen voorlichtingen aan te scherpen en eventueel uit te breiden. Op basis van het literatuuronderzoek en de uitwisseling met de klankbordgroep hebben de onderzoekers bestaande werkzame elementen waar mogelijk onderbouwd met empirische kennis uit de literatuur. Er is naar vier groepen werkzame elementen gezocht die in de literatuur worden genoemd: elementen betreffende de werkwijze, de rol van de voorlichter en werkvorm(en). Ook hebben de onderzoekers werkzame elementen gevonden die een brede kennisoverdracht in gemeenschappen met een migratieachtergrond kunnen bewerkstelligen.

Als laatste hebben we onze empirische bevindingen van de werkzame elementen getoetst met enkele vertegenwoordigers van de klankbordgroep. Zij zijn vooral gevraagd mee te kijken naar de bruikbaarheid van de empirische onderbouwing en de gedefinieerde werkzame elementen.

Werkwijze

INLEIDING

De eerste groep van werkzame elementen die is onderzocht betreft de werkwijze. Professionals en vrijwilligers die werken bij migranten (zelf)organisaties hanteren een groot aantal werkwijzen voor de voorlichting rond zelfbeschikking. Het gaat hierbij vooral om werkwijzen die zich richten op bewustwording, attitudeverandering, en idealiter uiteindelijk op gedragsverandering bij deelnemers uit gemeenschappen met een migratieachtergrond. Bij bewustwording raken deelnemers zich meer bewust van hun eigen visie en gedrag rondom thema's van zelfbeschikking. Bij attitudeverandering worden voornamelijk activiteiten ingezet die de houding van deelnemers positief kunnen sturen. Hoe kunnen zij zich verhouden tot collectieve druk of dwang (van familie of breed uit de gemeenschap)? Hoe kunnen zij individueel keuzes maken, zonder daarbij meteen collectieve normen en waarden opzij te moeten zetten? Uiteindelijk willen professionals/vrijwilligers een positieve gedragsverandering bij deelnemers bewerkstelligen, zodat zij autonoom keuzes kunnen maken, zonder dat zij gehoor hoeven te geven aan collectieve druk of dwang. Wat weten we daarover uit de praktijk? En kunnen we deze praktische werkwijzen onderbouwen met literatuur? (Zelf)organisaties hanteren een aanpak waarvan zij denken dat die het meest aansluit bij een specifieke doelgroep. Andere werkwijzen zijn meer universeel en toepasbaar op diverse doelgroepen.

Hieronder gaan we kort in op werkwijzen die organisaties hanteren en in de literatuur als veelbelovend gelden.

1. Taboetermen positief framen.

Sommige organisaties kiezen voor hun voorlichtingsbijeenkomsten bewust voor een positieve benadering, waarbij taboeonderwerpen op een andere manier verwoord worden. Zo wordt bijvoorbeeld de nadruk gelegd op het recht op vrije partnerkeuze, in plaats van dat er wordt gesproken over huwelijksdwang. Op

deze manier is er minder weerstand bij betrokkenen en zijn de onderwerpen makkelijker te bespreken. In de beschrijving van de interventie Your Right 2Choose! van Movisie wordt deze positieve framing als werkzaam element beschouwd.¹ In de literatuur kan voor deze werkwijze bevestiging worden gevonden. Onderzoek naar preventie rondom taboeonderwerpen beschrijft het uitdragen van een positieve boodschap als een werkzame factor (Steketee, Römkens, Pels, Lünnevan, Smits van Waesberghe, Mak, Mejdoubi & Harthoorn, 2016). Deze positieve boodschap kan zich bijvoorbeeld richten op het versterken van de kracht van de betrokkenen of op 'gezonde' normen en gedragingen. Uit de literatuur blijkt dat voorzichtigheid tijdens voorlichting over taboeonderwerpen geboden is, omdat er binnen de voorlichtingsbijeenkomsten potentiële slachtoffers én daders van bijvoorbeeld huwelijksdwang, huwelijksgevangenschap, achterlating en kindhuwelijken aanwezig kunnen zijn. Die voorzichtigheid zit hem vooral in de voorlichting zo te brengen, dat er geen oordelen en/of beschuldigingen doorklinken in de inhoud. Zo werd binnen onderzoeken naar preventieactiviteiten rondom huiselijk geweld op scholen opgemerkt dat sommige jongens de voorlichting bestempelden als anti-man. Dit riep dermate veel weerstand op, dat zij de preventieve boodschap afwezen (Stanley, 2015). Het is dus van belang positieve framing toe te passen die gericht is op alle betrokkenen die bij de voorlichting aanwezig zijn.

2. *Werken met een sturingsmodel, van bewustwording via attitudeverandering naar gedragsverandering.*

De vertegenwoordigers uit de klankbordgroep benadrukten het belang van het werken met een sturingsmodel. In deze context houdt dit in dat de voorlichter of begeleider er bewust op aanstuurt om eerst bewustwording te creëren, bijvoorbeeld over de gevolgen van kindhuwelijken, huwelijksdwang of achterlating. Vervolgens stuurt de voorlichter aan op attitudeverandering en positieve gedragsverandering. Ook in internationale interventies rondom de thema's van kindhuwelijken en huwelijksdwang wordt aangedrongen op een werkwijze waarbij voorlichters of begeleiders primair inzetten op bewustwording, en daarna op attitudeverandering. Dit gebeurt door vooral aandacht te besteden aan ouders en belangrijke sleutelfiguren uit de gemeenschap (zoals

een imam of een rabbijn). Via hen kunnen vervolgens personen uit de gemeenschap bereikt worden. In de vervolgfase van een voorlichtings- en verandertraject wordt dan vaak ingezet op gedragsverandering bij betrokkenen, zo geeft de klankbordgroep aan. In internationale literatuur vonden we dezelfde strategieën bij voorlichting terug. Deze projecten waren positief geëvalueerd. Bij internationale interventies in Afrika en Azië (Mali, Bangladesh, Ethiopië) werd eerst ingezet op kennis over kindhuwelijken bij jonge meisjes. Zij werden ondersteund in het ontwikkelen van bewustzijn van hun rol en hun beslissingsbevoegdheid binnen het huwelijk. In tweede instantie probeerde begeleiders aan te sturen op een positieve gedragsverandering. Dit was o.a. meetbaar in het feit dat meer meisjes langer op school bleven na de betreffende interventie (Lee-Rife, Malhotra, Warner en Glinski, 2012; Jain, S., Kurz, K., 2007).

3. *De gemeenschap probleemeigenaar maken.*

Organisaties in Nederland die met migrantengroepen samenwerken, benadrukken dat het inzetten van een voorlichter of begeleider uit diezelfde gemeenschap een krachtig signaal kan zijn, vooral op thema's rondom zelfbeschikking. De onderbouwing dat dit werkt komt vooral uit een Engelse interventie. *Channels of Hope* is een geëvalueerde interventie in Groot-Brittannië waarbij leiders uit de eigen (christelijke of islamitische) gemeenschap worden ingezet om positieve sociale gedragsverandering te bewerkstelligen. Ook religieuze sleutelfiguren kunnen effectief worden ingezet om heersende opvattingen over kindhuwelijken, huwelijksdwang en eergeerelateerd geweld aan te kaarten. Religieuze sleutelfiguren uit de gemeenschap kunnen een boodschap over gelijke rechten van meisjes en jongens krachtig laten landen in een specifieke gemeenschap, blijkt uit het evaluatie-onderzoek (zie https://www.girlsnotbrides.org/wp-content/uploads/2016/07/Ending_Child_Marriage_by_2030.pdf).

4. *Bottom-up benadering.*

In het kader van voorlichting en gedragsverandering rondom thema's van zelfbeschikking lijken bottom-up strategieën onontbeerlijk. Het is noodzakelijk dat het project draagvlak en commitment heeft bij de gemeenschap waarom het draait. De communicatie met de gemeenschap is hierbij van groot belang. Als succesfactor geldt ook dat medewerkers niet vóór de deelnemers werken, maar met hen samenwerken. Er is geen sprake van

¹ Binnen Your Right 2Choose! worden leerkrachten getraind om klassikaal met leerlingen het gesprek aan te gaan over huwelijksdwang en achterlating.

een 'doelgroep', maar van 'deelnemers', van 'mede-eigenaars'. Deze manier van werken sluit aan bij de vragen en ervaringen van de groep, zo blijkt ook uit literatuur over zelfbeschikking (Brenninkmeijer, Geerse en Roggeband, 2009; Bakker, Meintser en Snelders, 2012).

In onze internationale literatuursearch vonden we 'community-based' benaderingen die positief zijn geëvalueerd, bijvoorbeeld de *Community Surgery Approach*. Dit is een interventie in Groot-Brittannië, waarbij in buurtcentra advies en training wordt gegeven over meisjesbesnijdenis, eergegrelateerd geweld en huwelijksdwang. Waar ouders en sleutelfiguren binnen de gemeenschap zich in het debat over huwelijksdwang voorheen buitengesloten voelden, krijgen zij door deze activiteiten in de buurtcentra de mogelijkheid om betrokken te raken bij het debat over thema's van zelfbeschikking. (<https://www.practical-solutions.info>; Alizadeh, Hylander, Kocturk, Törnkvist, 2009).

Een ander 'community-based' benadering gericht op het voorkomen van kindhuwelijken in o.a. Senegal, Djibouti en andere West-Afrikaanse landen is ook positief geëvalueerd. In het Tostan project kregen dorpsbewoners (en specifiek vrouwen) een training over de gezondheid van vrouwen en mensenrechten. In dit programma selecteerden getrainde deelnemers een andere persoon met wie ze deelden wat ze tijdens de training hadden geleerd. Degenen die hadden deelgenomen aan de trainingen organiseerden op deze manier een proces van mobilisatie. Via publieke gesprekken met de gemeenschap (waarbij participanten van het programma de onderwerpen inbrachten) werd gezocht naar ondersteuning en draagvlak vanuit de gemeenschap om op te treden tegen kindhuwelijken. Tostan's model van vreedzame sociale verandering is gebaseerd op het idee dat gemeenschappen van binnenuit zelfbewust en actief streven naar verandering en dat het van belang is daarop aan te sluiten (Diop, Modou Mbacke Faye, Amadou Moreau Diop, Modou Mbacke Faye, Amadou Moreau Diop, Mbacke Faye, Moreau et. al, 2004; An-na'im, 2002; <https://www.icrw.org/wp-content/uploads/2016/10/Solutions-to-End-Child-Marriage.pdf> -p.13-17).

5. Sport als impuls voor normatieve verandering.

Nederlandse lokale (zelf) organisaties gericht op migrantengemeenschappen proberen voor hun achterban een aantrekkelijk

en laagdrempelig aanbod te bieden om thema's van zelfbeschikking aan te kaarten. Zij gebruiken bijvoorbeeld sportactiviteiten om het gedrag en de normen in de gemeenschap te veranderen, zo bleek ook uit de bijeenkomst met de klankbordgroep. In de bijeenkomst gaven zij wel aan zich af te vragen of uit evaluaties is gebleken dat de inzet van laagdrempelige activiteiten, zoals sport, werkt.

In de literatuursearch vonden we een aantal interventies rondom zelfbeschikking die sport gebruiken als impuls voor een normatieve verandering. Verschillende buitenlandse NGO's zetten sportactiviteiten in om thema's rondom zelfbeschikking te bespreken. Ook Plan International UK heeft positieve ervaringen met sport als laagdrempelig participatie-instrument om rechten van meisjes en jongens (gender equality) te bespreken en thema's als kindhuwelijken, huwelijksdwang en meisjesbesnijdenis aan te kaarten. Het Football for Change- Through Football programma is tot nu positief geëvalueerd (<https://plan-international.org/honduras/changing-gender-stereotypes-through-football>). In Groot-Brittannië worden wel vaker voetbaltoernooien georganiseerd om thema's rondom zelfbeschikking van meisjes en jongens breed bespreekbaar te maken. Meisjes en jongens sporten samen, en daarnaast worden de rechten van meisjes actief besproken. Deze gesprekken hebben als doel gender stereotypen te expliciteren en te bespreken met zowel meisjes als jongens. Onderwerpen van gesprek zijn: zelfbeschikking en eigen beslissingen van meisjes, seksuele gezondheid en kwesties rondom reproductieve rechten. Er worden ook discussies gevoerd over meisjesbesnijdenis en kindhuwelijken.

6. Community dialoog met tweetraps werkwijze: sekse-specifieke dialoog, vervolgens gemengd.

Organisaties in Nederland die met migrantengroepen samenwerken zien dat er een specifieke benadering en een specifiek aanbod nodig is voor vrouwen en voor mannen, voor jongeren en voor volwassenen. Deze werkwijze beschouwen zij als een succesfactor. Ze pleiten ervoor om dit, waar nodig en mogelijk, te introduceren. Tegelijk is er inspanning nodig om een dialoog tot stand te brengen tussen de seksen of tussen generaties.

Rondom het thema van opvoedondersteuning zien we dat een sekse-specifieke werkwijze in het begin beter werkt om een 'veilige ruimte' te creëren. Ponzoni (2012) beschrijft de 'veilige

ruimte' als een geborgen en vertrouwde sfeer, waarin moeders en vaders apart over de opvoeding van hun kinderen kunnen spreken. Ponzoni trekt een parallel met het werk van Patricia Hill Collins die het begrip 'veilige ruimte' definieert aan de hand van de Afro-Amerikaanse vrouwenbeweging. Collins beschrijft veilige ruimtes als sferen waarin de Afro-Amerikaanse vrouwen de vrijheid hebben om hun eigen identiteit vorm te geven, zonder rekening te houden met het dominante discours waarin hun identiteit op een negatieve wijze wordt geconstrueerd. Bij de 'veilige ruimte' gaat het om ruimtes waarin mensen zich veilig genoeg voelen om over zichzelf te praten. Uit deze gesprekken putten zij de nodige kracht om de eigen (problematische) situatie onder ogen te zien. In de veilige ruimte kunnen zij samen negatieve (zelf) beelden met positieve beelden vervangen, en voelen ze zich welkom om hun eigen perspectief in te brengen. Deze veiligheid wordt geschept door onderlinge erkenning en het gevoel dat zij geaccepteerd en gehoord worden. Vaak bieden migranten zelforganisaties deze ruimtes apart aan voor vrouwen om openlijk over thema's rondom zelfbeschikking te spreken (Ponzoni, 2012: 84). Ook bij de opvoedebatten met migrantenvaders van Trias Pedagogica is een seksspecifieke 'veilige ruimte' een werkzaam element. Tijdens deze debatten zijn vaders onder elkaar, onder leiding van een mannelijke debatleider. De belangrijkste doelen van de debatten zijn enerzijds informatieoverdracht en anderzijds bewustwording. De methodiek opvoedebatten is een laagdrempelige practice based aanpak waarbij met groepen migrantenvaders wordt gesproken over diverse onderwerpen die vaders bezig houden. Vaders worden opgezocht in hun eigen 'veilige ruimte', bijvoorbeeld binnen migrantenorganisaties (Distelbrink, Halane, Mehrasz, Naber en Pels, 2015). Home-based meetings zijn ook een vorm van een veilige ruimte zijn om sekse specifieke gesprekken te voeren over taboe onderwerpen (Cuelenaere, De Bruin en Chotkowski, 2008). Vervolgens kan gedacht worden aan gesprekken in een gemengde dialoogvorm, tussen vrouwen en mannen of tussen meisjes en jongens.

Methoden

Om de werkwijze te ondersteunen, maken de organisaties gebruik van een (of meerdere) methoden. Zo kan men bijvoorbeeld kiezen voor het hanteren van een positieve invalshoek. Maar met alleen deze werkwijze is men er nog niet. Organisaties hanteren

vaak specifieke methoden om daadwerkelijk een verandering in gedrag of overtuigingen teweeg te brengen. Welke methoden in de praktijk en literatuur als werkzaam worden gezien (in het kader van taboeonderwerpen), beschrijven we hieronder.

1. Dialoogbijeekkomsten (Socratisch dialoogmodel/ dialectiek).

Binnen het project 'Als ik haar was' (Stichting Kezban) wordt gebruik gemaakt van het zogenoemde Socratisch gesprek. Deze methodiek is positief geëvalueerd in het kader van het bespreken van man-vrouwverhoudingen in (islamitische) Turkse en Marokkaanse gemeenschappen (Özdemir, 2015). Bij een Socratisch gesprek of een Socratische dialoog gaat met niet op zoek naar antwoorden, maar analyseert men een relevante kwestie door het stellen van vragen. (Kessels en Smit, 1998; Kezban, 2014). Het streven is om tot een gezamenlijke visieontwikkeling te komen door vragen te stellen bij elk antwoord. Binnen 'Als ik haar was' wordt bijvoorbeeld de vraag gesteld: welk advies zou je je dochter geven? Aan een Socratisch gesprek nemen doorgaans vijf tot acht personen deel. Er is een gespreksleider aanwezig, die erop toeziet dat er daadwerkelijk een dialoog plaatsvindt. Deze mengt zich niet inhoudelijk in het gesprek. De gespreksleider stelt louter vragen en schrijft de uitspraken van de deelnemers op.

Het Socratisch gesprek kan gezamenlijke leerprocessen op gang brengen, maar biedt ook de mogelijkheid om kennis en ervaring uit te wisselen en tot een gezamenlijke betrokkenheid (tot het thema) te komen (Kezban, 2014).

2. Methodiek changemaker (bewustwording en gedragsverandering).

Binnen de methodiek Changemaker (VON) probeert men door middel van voorlichtingsbijeekkomsten een vorm van *civic driven change* te bewerkstelligen. Deze theorie gaat ervan uit dat verandering vanuit de burger aangedreven kan worden, in plaats van dat deze verandering van bovenaf wordt opgelegd (Fowler & Biekart, 2008). Voor de voorlichtingsbijeekkomsten wordt een vierstappenplan gehanteerd, te weten: 1. (H)erkennen van het probleem; 2. Innemen van een standpunt; 3. Veranderen van houding en 4. Veranderen van gedrag (Bakker, Meintser & Snelders, 2012). Voordat er echt gedragsverandering kan

optreden, is het nodig dat individuen deze vier stappen doormaken. Al met al duurt dit gehele proces gemiddeld anderhalf jaar (Prochaska & DiClemente, 1982).

Binnen de methodiek Changemaker gaat het om het empoweren van de doelgroep om hun denkwijze en gedrag te veranderen. Daarbij gaat men ervan uit dat deze initiële groep mensen ook bij anderen een gedragsverandering teweeg kan brengen (sneeuwbal effect).

3. Professionaliseren van 'peer educators' en voorlichters uit eigen kring.

Het inzetten van 'peer education' is een beproefde methode om gedragsverandering teweeg te brengen (Cuelenaere, De Bruin en Chotkowski, 2008). Binnen 'peer education' worden mensen ondersteund door anderen ('peers') die een vergelijkbare sociale achtergrond en/of vergelijkbare levenservaring hebben. Omdat de 'peer' bijvoorbeeld dezelfde etnische of religieuze achtergrond heeft als de doelgroep, is de groep meer geneigd suggesties van deze persoon aan te nemen (Boyle, Mattern, Lassiter, Ritzler, 2011; Green, 2001). Verschillende organisaties in Nederland werken met voorlichters en 'peer educators' in relatie tot thema's zoals zelfbeschikking. Kennisplatform Integratie & Samenleving traint 'peers' met een migratieachtergrond in het voorlichten van mensen met dezelfde migratieachtergrond over zaken als eengerelateerd geweld, huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap. Het doel is om het werk van de 'peers' verder te professionaliseren.² Een ander voorbeeld is Diversion, een bureau voor maatschappelijke innovatie dat jongeren opleidt tot rolmodellen die maatschappelijke thema's bespreekbaar maken bij andere jongeren.³ Ook internationaal wordt de 'peer educator' methode toegepast om verschillende gemeenschappen te informeren over huwelijksdwang en eengerelateerd geweld. Peer educators worden vervolgens ingezet binnen de eigen groep om van binnenuit veranderingen te bewerkstelligen. Zij kunnen een training geven, een voorlichting- of groepsbijeenkomst organiseren, een spreekuur houden en huisbezoeken afleggen (Bakker, et al., 2012).

² Zie <https://www.kis.nl/project/professionalisering-van-peer-educators-en-voorlichters-uit-eigen-kring>.

³ Zie www.diversion.nl/peer-education/wat-is-het/.

Rol van de begeleider

De rol van de begeleider is essentieel bij activiteiten/voorlichtingsbijeenkomsten. En deze rol wordt des te belangrijker wanneer er gevoelige onderwerpen ter sprake komen. De begeleider moet de juiste achtergrond hebben om voldoende te kunnen aansluiten bij de doelgroep. Hij of zij moet de juiste toon en houding hebben, en in staat zijn een veilige omgeving voor de deelnemers te garanderen. Deze voorwaarden en meer beschrijven wij in dit onderdeel van de werkzame elementen.

1. De begeleider kent de doelgroep goed, maar is niet verstrengeld met de gemeenschap.

Binnen het project *Van huis uit* (Stichting Mooi) wordt er gewerkt met sleutelfiguren, die de ogen en oren van de gemeenschap vormen en op vrijwillige basis optreden als 'gemeenschapsbemiddelaar'. Deze gemeenschapsbemiddelaars zijn bekend met de betreffende gemeenschap, maar zij hoeven niet per se deel uit te maken van de gemeenschap. Zij opereren neutraal, onafhankelijk en onpartijdig. Het feit dat ze het vertrouwen van de gemeenschap hebben, maar tegelijkertijd ook onafhankelijk van deze gemeenschap zijn, wordt gezien als een werkzaam element (Bakker, Meintser & Snelders, 2012).

2. Inzet lokale religieuze leiders (kritische rol van de kerk en andere faith-based organisations) vanwege grote vertrouwensrelatie.

Het internationale project Channels of Hope (WorldVision) legt de focus op het empoweren van religieuze leiders (zowel binnen de christelijke als moslimgemeenschap). De leiders krijgen in een workshop handvatten aangeboden om hun eigen religieuze kennis te gebruiken om gemeenschappelijke misverstanden, culturele normen en vragen over sociale kwesties het hoofd te bieden. Religieuze leiders hebben vaak een diepe, vertrouwde relatie met leden van de gemeenschap. Zij bevinden zich in een positie waarin zij bepaald gedrag aan kunnen kaarten. Religieuze leiders kunnen zo dienen als een katalysator voor verandering; ze kunnen mensen aanmoedigen om anders te denken, de dialoog op gang te brengen en prioriteiten te stellen (Unicef, 2012; Karam, 2015; Girls not Brides, 2018).

3. Inzet van vrouwen en mannen uit de gemeenschap.

In sommige gemeenschappen zijn het vooral de mannen die macht hebben en de beslissingen nemen. Het is dus belangrijk om deze jongens en mannen door middel van interventies en voorlichtingsbijeenkomsten na te laten denken over de status-quo. En om hen te laten inzien dat het voordelen heeft als een gemeenschap meisjes en vrouwen ondersteunt om hun potentieel te benutten (Girls not Brides, 2018). Aangezien de focus ligt op de doelgroep jongens en mannen, is het verstandig om de activiteiten te laten voorzitten door een mannelijke voorlichter. Een voorlichter met dezelfde achtergrond (qua gender en etniciteit) kan optreden als een rolmodel (Bandura, 1997; van Bergen, 2013; (Distelbrink, Halane, Mehrnaz, Naber en Pels, 2015; Patacsil, 2008). Door de overeenkomstigheden zorgt de voorlichter voor herkenning. Vervolgens kan hij fungeren als rolmodel: de deelnemers willen graag meer op dit rolmodel gaan lijken en doen dit door hun te observeren en na te bootsen (de Graaff & Buurman, z.j.).

4. De begeleider creëert een veilige sfeer waar ruimte is voor zowel voor- als tegenargumenten.

Een veilige sfeer is een belangrijke voorwaarde om tot gedragsverandering te komen (Prinsen, L'Hoir, de Ruiter, Kamphuis, de Wolf & Alpay, 2012; Heany & Israel, 2008). Binnen deze veilige sfeer moet er ruimte zijn voor kritische geluiden. Andersdenkenden moeten welkom zijn en de mogelijkheid krijgen om zich uit te spreken. (Bakker et al., 2012). De verantwoordelijkheid om een veilige omgeving te creëren en veiligheid binnen de groep te garanderen ligt grotendeels bij de begeleider/voorlichter. Het is van belang dat hij/zij samen met de deelnemers duidelijke regels en grenzen afsprekt. Zo moeten deelnemers instemmen met de regel dat zij elkaars mening respecteren en dat grensoverschrijdend gedrag niet wordt getolereerd (Steenbergen, Boonman & De Leeuw 2016). Daarnaast kan de begeleider ook bijdragen aan een veilige sfeer door middel van zijn/haar eigen houding, waarbij het vooral gaat om het opbouwen van een vertrouwensrelatie tussen de begeleider en de deelnemers van de activiteit. De begeleider kan dat bijvoorbeeld doen door begrip te tonen bij andere meningen van deelnemers (Smith & Carlson, 1997), door zich onbeoordeeld en gelijkwaardig aan de deelnemers op te stellen (Boumans, 2015; Van Hoorik, 2011) en een respectvolle en empathische houding aan te nemen (Patterson, 1984).

5. De begeleider beschikt over voldoende kennis en netwerken voor eventuele doorverwijzing professionele zorg.

Het bespreken en/of bespreekbaar maken van taboeonderwerpen kan gepaard gaan met heftige emoties en/of discussies. Binnen het project Caraweelo van SONPPCAN en 'Als ik haar was' van Stichting Kezban wordt als werkzaam element benoemd dat de voorlichter erop voorbereid is om tijdig en kundig te kunnen doorverwijzen naar professionele hulpverlening. De begeleider heeft kennis van en een link met partijen en organisaties waar deelnemers mogelijk naar doorverwezen kunnen worden, indien zij daar behoefte aan hebben. Als er bijvoorbeeld pijnlijke persoonlijke verhalen ter sprake komen, dient de voorlichter zich te realiseren dat doorverwijzing/toeleiding naar voorzieningen met relevante expertise mogelijk nodig is (Van Beek & Schuurman, 2007). Een korte lijn van de zelforganisatie met professionele hulpverlening kan ervoor zorgen dat burgers minder afstand tot de hulpverlening ervaren. Ook kan de professionele hulpverlening zodoende burgers bereiken die ze zelfstandig minder makkelijk zouden bereiken (Ponzoni, 2012; Heineke, De Bruin, Engelsman & Peters, 2011).

Brede kennisoverdracht binnen gemeenschappen

Tot slot sluiten we de lijst af met twee werkzame elementen betreffende brede kennisoverdracht. Deze elementen gaan beide uit van het 'olievlekprincipe'. (Zelf)organisaties kunnen niet iedereen bereiken. Maar door middel van onderstaande acties zou de kennis met inzet van de gemeenschap zelf verder verspreid kunnen worden.

1. Bredere kennisdeling via koplopers gemeenschap.

Sleutelfiguren zoals een imam of een gewaardeerde jongerenwerker kunnen in een (deel)gemeenschap, als hier draagvlak voor is, starten met activiteiten om de gemeenschap breder te informeren/voor te lichten. Zij geven hun kennis door aan de rest van de gemeenschap. Van een project ter preventie van genitale besnijding van vrouwen en ter voorkoming van kindhuwelijken

uit Senegal (TOSTAN⁴) is bekend dat deze vorm van 'community based education' effectief is gebleken. De kennis die gedeeld werd tijdens het project, bleek later ook bekend te zijn bij andere burgers uit de gemeenschap (Diop, Faye, Moreau, Cabral, Benga, Cissé & Melching, 2004; An-Na'im, 2002; Gillespie, & Melching, 2010). Deelnemers van het project hielden bijvoorbeeld discussies met de gemeenschap waarbij werd gezocht naar ondersteuning/draagvlak vanuit de gemeenschap om op te treden tegen, in dit geval, vrouwelijke besnijdenis. Het mobiliseren van de gemeenschap is een effectieve manier om sociale verandering teweeg te brengen (Jain & Kurz, 2007). 'Community based education' gaat uit van de kracht van individuen uit de gemeenschap. Zij kunnen het best inschatten wat de gemeenschap wil en nodig heeft. Deze individuen moeten wel in staat zijn een leidersrol op zich te nemen en ervoor te zorgen dat er formele en informele mogelijkheden zijn voor de gemeenschap om kennis op te doen en te verbreden (Winsconsin Department of Public Instruction, z.d; Decker, 1990).

2. Globalisering gebruiken om discours zelfbeschikking in lokale gemeenschappen te veranderen.

Lokale gemeenschappen lijken nog steeds de primaire focus bij het ter discussie stellen van zelfbeschikking, maar wellicht is dit een achterhaalde benadering te noemen, zeker in het licht van globaliseringsprocessen. Tegelijkertijd kunnen ze elkaar ook versterken en ondersteunen. In het discours over zelfbeschikking wordt geregeld verwezen naar globale mensen- en kinderrechten. Zo staat al in de 'Declaration of the Rights of the Child' (aangenomen door de Verenigde Naties in 1959): 'Each child shall be given the opportunity to develop physically, mentally, morally, spiritually and socially in a healthy and normal manner and in conditions of freedom and dignity'. In het discours over meisjesbesnijdenis hebben internationale wetten geholpen het toestaan ervan op scherp te stellen. Tegelijkertijd lijkt onafhankelijke autonomie van vrouwen en mannen in een gemeenschap onontbeerlijk te zijn voor breed gedragen veranderingen. Het is om deze reden van belang dat sleutelfiguren in lokale gemeenschappen deze globale kennis inzetten om lokale, sociale verandering te kunnen bewerkstelligen. Zij kunnen de universele

mensen- en kinderrechten gebruiken als onderbouwing en/of ondersteuning bij het veranderingsproces (Shell-Duncan, 2008).

Afsluitend

In deze brochure hebben de onderzoekers een eerste stap gedaan in het empirisch onderbouwen van voorlichtende activiteiten rondom zelfbeschikking. Dit was geen sinecure. Veel evaluaties maken geen gebruik van experimenteel of quasi-experimenteel onderzoek waarin een controlegroep de resultaten kan staven. Om deze reden kunnen geobserveerde veranderingen niet alleen aan de interventies worden toegeschreven. In de context van het voorkomen van kindhuwelijken, huwelijksdwang en eengerelateerd geweld blijkt het zoeken naar een zinvolle evaluatiemethode nog steeds een creatieve uitdaging (Kania & Kramer, 2011). De betrokken klankbordgroep had vooral behoefte aan onderlinge kennisuitwisseling en het achterhalen van werkzame elementen. Deze werkzame elementen hebben we kunnen toetsen met zinvolle, empirische bevindingen uit de literatuur.

4 Binnen TOSTAN worden ook andere taboeonderwerpen aangekaart. Binnen dit specifieke project lag de focus op genitale verminking.

Literatuur

Alizadeh, Hylander, Kocturk, Törnkvist (2009) Counselling young immigrant women worried about problems related to the protection of 'family honour' – from the perspective of midwives and counsellors at youth health clinics. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 2010: 24; 32-40.

An-Na'im, A. (Ed.). (2002). *Cultural transformation and human rights in Africa*. London: Zed Books.

Bakker, H., Meintser, N. & Snelders, P. (2012). Twee stappen vooruit, een terug. Bestrijding van eergelateerd geweld, huwelijksdwang en achterlating. Politiek klimaat, beleid en aanpak in Nederland. Utrecht: Movisie.

Bandura, A. (1997). *Self-Efficacy: The Exercise of Control*. Basingstoke: Worth Publishers.

Bergen, D. van (2013). *Coping en veerkracht*. Maatwerk, Vol.14, pp. 25-27.

Boyle, J.; Mattern, C. O.; Lassiter, J. W.; Ritzler, M. S., (2011). "Peer 2 peer: Efficacy of a course-based peer education intervention to increase physical activity among college students". *Journal of American College Health*. 59 (6): 519–529.

Boumans, J. (2015). *Naar het hart van empowerment Deel 2. Over de vraag wat werkt*. Utrecht: Movisie.

Brenninkmeijer, N., Geerse, M., & Roggeband, C. (2009). *Eergelateerd Geweld in Nederland. Onderzoek naar de beleving en aanpak van eergelateerd geweld*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Cuelenaere, B., De Bruin, G. & Chotkowski, M. (2008). *Evaluatie projecten subsidieregeling Emancipatieprojecten*. Rotterdam: Ecorys.

Decker, L.E. (1990). *Community Education: Building Learning Communities*. Alexandria: National Community Education Association.

De Graaff, B. & Buurman, K. A. (z.j.). *Voorbeeld doet volgen? Rolmodellen van radicaliserende moslimjongeren in Nederland*. Den Haag: Centrum voor Terrorisme en Contraterrorismestudies van de Campus Den Haag van de Universiteit Leiden.

Diop, N. J., Faye, M. M., Moreau, A., Cabral, J., Benga, H., Cissé, F., & Melching, M. (2004). *The TOSTAN Program evaluation of a community based education program in Senegal*. US Agency for International Development (USAID).

Distelbrink, M., Halane, S., Mehraz, A., Naber, P. & Pels, T., (2015). *Opvoedebatten met migrantenvaders. Een methodiebeschrijving en -onderbouwing*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Fowler, A. and Biekart, K., 2008a, "Introducing Civic Driven Change". *ISS-CDC Policy Brief, No. 1*, Institute of Social Studies, the Hague.

Gillespie, D., & Melching, M. (2010). The transformative power of democracy and human rights in nonformal education: The case of Tostan. *Adult Education Quarterly*, 60(5), 477-498.

Girls not brides. How can we end child marriage? Geraadpleegd op 9 maart 2018, van <https://www.girlsnotbrides.org/how-can-we-end-child-marriage/#mobilise-families-and-communities>.

Green, J. (2001). Peer education. *Promotion and Education*, 8(2), 65-68.

Heaney, C.A. & Israel, B.A. (2008). Social networks and social support. *Health Behavior and Health Education: Theory, Research, and Practice*. 3. 189-210.

Heineke, D., de Bruin, H. de Engelsman, L., Peters, J. (2012). *Bereik bereikt? Een onderzoek naar het bereik van CJG's onder migrantengezinnen*. Conclusion Advies en Management B.V.

Hoorik, van, I. (2011). *Hoe werkt talentontwikkeling bij 'risicojongeren'?* Literatuurstudie. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.

Jain, S., & Kurz, K. (2007). *New insights on preventing child marriage: A global analysis of factors and programs*. International Center for Research on Women (ICRW).

- Kania, J. & Kramer, M. (2011). Collective Impact. *Stanford Social Innovation Review*, Winter 2011. Palo Alto, CA: Leland Stanford Jr. University.
- Karam (2015) Faith-Inspired Initiatives to Tackle the Social Determinants of Child Marriage. *The Review of Faith & International Affairs*, 13:3, 59-68.
- Kessels en Smit (1998). Ethiek in leerprocessen. Capita Selecta Opleiders in Organisaties, deel 35. *Kluwers Bedrijf Informatie, Deventer*, p. 118-139.
- Lee-Rife, S., Malhotra, A., Warner, A., & Glinski, A. M. (2012). What works to prevent child marriage: a review of the evidence. *Studies in family planning*, 43(4), 287-303.
- Movisie, ALMAeuropa -Sweden, Papatya -Germany, MIGS -Cyprus, Autonomous Women's Association -Turkey, (2012). *Toolkit against violence. Combating Honor Related Violence, Forced Marriages and Abandonment*. European Commission, Daphne project.
- Özdemir, C. (2015). *Als ik háár was...* Utrecht: Movisie.
- Patacsil, N. J. (2008). Embracing our shared identity: The influence of role models on being Filipino American. *The Sciences and Engineering*, 68, 77-83.
- Patterson, C. H. (1984). Empathy, warmth, and genuineness in psychotherapy: A review of reviews. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 21(4), 431-438.
- Ponzoni, E. (2012). *Opvoeden in diversiteit. Verbinding tussen formele en informele ondersteuning van opvoeders in Amsterdam*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Prinsen, B., M. l'Hoir, M. de Ruiter, M. Oudhof, M. Kamphuis, M. de Wolff en L. Alpay (2012). *Richtlijn opvoedingsondersteuning. Voor opvoedingsvragen en lichte opvoedproblemen in de jeugdgezondheidszorg in de context van het Centrum voor Jeugd en Gezin* (Concept). Utrecht / Leiden: Nederlands Jeugdinstituut / TNO.
- Prochaska, J.O., & DiClemente, C.C. (1982). Transtheoretical therapy: Toward a more integrative model of change. *Psychotherapy: Theory, Research & Practice*, 19(3), 276-288.
- Shell-Duncan, B. (2008). From health to human rights: Female genital cutting and the politics of intervention. *American Anthropologist*, 110, 225-236.
- Smith, C. & Carlson, B.E. (1997). Stress, coping and resilience in children and youth. *Social Service Review*, Vol. 71 (2), pp. 231-256.
- Steenbergen, B., Boonman, R. & Leeuw, A. de (2016). *Handboek weerbaarheid. Van theorie naar toepassing*. Amsterdam: Uitgeverij SWP Amsterdam.
- Stichting Kezban. (2014). *Training voor vrijwilligers/trainers; Deskundigheidsbevordering Taboe-onderwerpen bespreekbaar maken*. Tilburg: Stichting Kezban.
- UNICEF (2012). *Partnering with Religious Communities for Children*. New York: UNICEF.
- Van Beek, F., & Schuurman, M. (2007). Houding en vaardigheden. In *Werken met levensverhalen en levensboeken* (pp. 65-81). Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Wisconsin Department of Public Instruction (z.d.). Wisconsin's Components of Community Education. Geraadpleegd op 12 maart 2018, van <https://dpi.wi.gov/community-education/components>.

Bijlage Vertegenwoordigers klankbordgroep

	Organisatie	Contactpersoon
1.	Dona Daria	Saadia Daouairi
2.	SONPPCAN	Shamsa Said
3.	Stichting Kezban	Saniye Tezcan
4.	Stichting Voice of Afghan women	Jamila Tellayee
5.	Stichting Voices	Tahmina Ashraf
6.	Stichting Samen Haarlem	Mohamed Mounji
7.	Stichting Vobis	Soerin Narain
8.	Stichting HIMILO	Abdikarim Mohamud
9.	Stichting Somalische Vrouwen Amsterdam	Shukri Said

Colofon

Financier:	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Auteurs:	Drs. E. Smits Van Waesberghe S. de Winter-koçak MSc
Foto omslag:	Marc de Haan - Hollandse Hoogte
Redactie:	L.L. van der Maas, MSc
Ontwerp:	Design Effects
Uitgave:	Kennisplatform Integratie & Samenleving P/a Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 3260

De publicatie kan gedownload worden via de website van het
Kennisplatform Integratie & Samenleving: <http://www.kis.nl>.

ISBN 978-90-5830-886-3

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2018.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron
wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is
mentioned.

KENNISPLATFORM INTEGRATIE & SAMENLEVING

Kennisplatform Integratie & Samenleving doet onderzoek, adviseert en biedt praktische tips en instrumenten over vraagstukken rond integratie, migratie en diversiteit. Daarnaast staat het platform open voor vragen, signalen en meningen en formuleert daar naar beste vermogen een antwoord op.

Deze kennisuitwisseling is bedoeld om een fundamentele bijdrage te leveren aan een pluriforme en stabiele samenleving. Blijf op de hoogte van alle projecten, vragen en antwoorden en andere kennisuitwisseling via www.kis.nl, de [nieuwsbrief](#), [Twitter](#) en [LinkedIn](#).

